

**ИРГЭНИЙ НИЙГМИЙН БАЙГУУЛЛАГЫН АРДЧИЛЛЫН БЭХЖИЛТЭД
ҮЗҮҮЛЭХ НӨЛӨӨЛӨЛ, ЧИГ ХАНДЛАГА**

Б.Одгэрэл

Отгонтэнгэр их сургууль,
Сургалт, эрдэм шинжилгээ эрхэлсэн дэд захирал

О.Мөнхжаргал

МУИС, ШУС, Нийгмийн Ухааны салбар,
Улс төр судлалын тэнхимийн багш

Хураангуй:

Энэхүү өгүүлэл нь “Монголын улс төрийн хөгжил 1990 оноос хойш: үйл явц, харилцаа, хандлага” сэдэвт судалгааны хүрээнд хийгдэж буй иргэний нийгмийн байгууллагын ардчиллын хөгжилд оруулж буй үр нөлөөг тодруулах судалгааны зарим үр дүнг танилцуулна. Монгол дахь иргэний нийгмийн байгууллагуудын төлөвшил, хөгжлийн үйл явцыг тодорхойлох, монгол дахь төлөөллийн ардчиллын бэхжилтэд иргэний нийгэм түүн дотор иргэний нийгмийн байгууллагын оролцоог илрүүлэх, ардчиллын шилжилт ба бэхжилтийн үеийн иргэний нийгмийн байгууллагын нөлөөллийг үнэлэх, ардчиллын цаашдын хөгжилд оруулах хувь нэмрийг тодотгохыг энэ өгүүлэлд чухалчлав. Мөн иргэний нийгмийн хөгжилд эерэг ба сөрөг хэлбэрээр нөлөөлж байгаа хүчин зүйлсийг өндөр түвшний экспертүүдийн судалгаанд үндэслэн тодорхойлохыг зорьсон.

Түлхүүр үг: Иргэний нийгэм, төрийн хяналт, ардчиллын бэхжилт, төр иргэний түншлэл, хүчин зүйлсийн судалгаа

1990-ээд оны ардчилсан шилжилтэд иргэний нийгмийн гүйцэтгэсэн үүргийг судлаачид олон хэлбэрээр тайлбарлаж, дүгнэлт санал дэвшүүлсэн байдаг. Зарим шинжээчид коммунизмын уналт хийгээд ардчиллын давлагаанд нөлөөлсөн гол хүчин зүйл бол иргэний нийгэм хэмээн үздэг боловч нөгөөтээгүүр уг шилжилтээс хойших постсоциалист орнууд дахь иргэний нийгмийн хөгжил нь уналтад орсон хэмээн дүгнэдэг¹. Ихэнх улс төрийн онолч, судлаачид иргэний нийгэм бол ардчиллын зайлшгүй урьдач нөхцөл, либерал ардчиллын бат бөх, тогтвортой байдал нь эрүүл нийгмийн идэвхтэй оролцооноос хамаарна гэсэн НеоТоквиллч үзэл санаатай санал нэгддэг. Манай зарим судлаачдын хувьд Монгол улс ХХ-р зуны эхнээс өөрийн орны онцлогтоо тохирсон үндэсний ардчилсан загварыг хэрэгжүүлж эхэлсэн² гэдэг ч нийтлэг үзлээр бол 1990-ээд оны эхээр явагдсан ардчилсан хөдөлгөөн хийгээд либерал, төлөөллийн ардчиллын зарчим бүхий 1992 оны шинэ Үндсэн хуулийг баталснаас хойш авч үздэг.

Ардчиллын эхэн үеийн зорилт нь либерал ардчиллын үнэт зүйлсийг түгээн дэлгэрүүлэх, институциудыг бий болгох, бэхжүүлэх, зүй зохистой ажиллуулах явдал байсны хувьд иргэний нийгмийн төлөвшил ч уг агуулгын хүрээнд явагдаж байв³.

¹ How to Study Civil Society: The State of the Art and What to Do Next. Jan Kubik, 2003. Oxford

² Г.Чулуунбаатар, Ш. (2021). *Монголын ардчилал: Төлөөллийн ардчиллын сорилт ба шууд ардчиллын боломж*. Улаанбаатар: KAS.

³ Монгол дахь ардчиллын хөгжил, бэхжилт, асуудал, сорилт. 2019.

Тиймдээ ч иргэний нийгмийн сэдвээр нэг талаас философи, улс төрийн шинжлэх ухааны онолын түвшинд авч үзсэн академик шинжтэй бүтээлүүд нөгөө талаас мэдээллийн сан бүрдүүлэх, иргэний нийгмийн хөгжил дэх зарим тулгамдсан асуудлыг дэвшүүлэн тавьсан бодлогын шинжтэй судалгаанууд ихээр хийгдсэн байна.

Сүүлийн жилүүдэд хийгдэж буй судалгаа, боловсруулалтын ажлуудаас авч үзвэл иргэний нийгэм гэдгийг манайд “иргэд үзэл бодол, нийтлэг ашиг сонирхлоороо нэгдэн улс төр, эдийн засаг, нийгмийн хөгжлийн асуудлыг шийдвэрлэхэд орон нутаг болон үндэсний хэмжээнд оролцдог албан ба албан бус бүлэг, төрийн бус байгууллага болон хувь хүмүүсийн төрөл бүрийн нийгэмлэг” хэмээн тодорхойлж хэвшсэн байна (Г.Чулуунбаатар нар, 2020).

Судлаач Д.Мягмарсүрэн (2019) ардчилсан шилжилтээс хойших монголын иргэний нийгмийн хөгжлийг хууль эрх зүйн институтчилэл, улс төрийн соёл болон тогтолцоонд гарсан өөрчлөлт, иргэдийн улс төрийн оролцооны арга барил, иргэний нийгэм дэх эдийн засгийн хөшүүрэг зэрэг хүчин зүйлст тулгуурлан 1989 оноос өнөөг хүртэлх цаг хугацааг 6 үе шатанд хуваасан⁴ нь иргэний нийгмийн төлөвшил, хөгжилд нөлөөлөх хүчин зүйлсийн динамикийг илрүүлэхэд чухал ач холбогдолтой судалгаа болжээ.

Түүнчлэн 2005 онд Ардчиллын төлөөх олон улсын иргэний нийгмийн чуулганы нарийн бичгийн дарга нарын газар, Иргэдийн оролцоог дэмжих дэлхийн холбооноос (CIVICUS) монгол дахь иргэний нийгмийн индексийг боловсруулах ажлын хүрээнд монголын иргэний нийгмийг *бүтэц, орчин, үнэт зүйлс, үр нөлөө* гэсэн 4 гол хэмжигдэхүүн, 25 дэд хэмжигдэхүүн, 78 үзүүлэлт бүхий индексээр задлан шинжилсэн⁵ нь хожмын судалгаануудад түгээмэл ашиглагдаж байна. Хэдий тийм боловч иргэний нийгмийн индексийг боловсруулагчдын чухалчилсан үндсэн онолын үзэл баримтлалыг анхаарч байх шаардлагатай байдаг.

Ардчилал үндсэндээ иргэний нийгмийн хүчирхэг институци (чөлөөт хэвлэл гэх мэт) болон ТББ-уудын олон талт байдлыг (сүүлийн жилүүдэд олон оронд ийм нөлөө үзүүлсэн байгаль орчны бүлгүүд, корпорацын хяналтын бүлгүүд гэх мэт) шаарддаг. Бернард ба Хелмих нар (1998) иргэний нийгмийн олон нийтийн ашиг сонирхолд болон өөртөө туслах бүлгүүдийг төрийн бус байгууллага, ашгийн бус холбоод, асуудалд чиглэсэн албан бус байгууллагууд зэрэг институцийн олон хэлбэрээр байж болохыг жишээгээр дурджээ. Мөн тэд ТББ-ыг төрөөс хараат бус, цаашдын хөгжлийн зорилтод хүрэхийн тулд олон төрлийн үйл ажиллагаа явуулдаг мэргэжлийн, ашгийн бус, гишүүн бус зуучлагч байгууллага гэж тодорхойлсон байдаг (Бернард ба Хелмих, 1998).

Ардчилсан засаглалыг бэхжүүлэх, ил тод байдал, хариуцлагын тогтолцоог хөгжүүлэхэд иргэдийн болон иргэний нийгмийн оролцоо чухал шаардлагатай болсноор иргэний нийгмийг идэвхжүүлэх, чадавхжуулах асуудал чухлаар тавигдах болж тус асуудалд анхаарсан судалгаанууд ихээр хийгдэж ирсэн. Тэдгээр нь ерөнхийдөө иргэний нийгмийн оролцоог сайжруулахад нэгдүгээрт, эрх ашиг нь хөндөгдөж буй иргэд, сонирхогч талуудын бодлогын үйл явцад оролцох эрхийг хангах, хоёрдугаарт, бодлогын яриа хэлэлцээр, түншлэлийн үр нөлөө бүхий механизмыг бий болгох, бэхжүүлэхийг чухалчлах болов.

ИНБ, ТББ гэх мэт нэр томьёо нь эцэслэгдсэн томьёоллоор бус хувьсах шинж чанартай хэвээр байгаагаас үүдэн тэдгээрийн хэрэглээ нь нөхцөл байдал бүрд байнга

⁴ Д.Мягмарсүрэн, 2019. Конрад Аденаурын сан, Монгол дахь ардчилал хөгжил, бэхжилт, сорилт. УБ.2019

⁵ Монголын иргэний нийгмийн өнөөгийн байдал - 2004/2005. Иргэний нийгмийн индексийг боловсруулахуй. УБ., 2006.

шинэчлэгдэж байна.⁶

Иргэний нийгмийн байгууллага, иргэний нийгэм, ардчилал хоорондын харилцааг ихэвчлэн дараах байдлаар төсөөлдөг. ИНБ нь иргэний нийгмийн нэг хэсэг боловч үйл ажиллагаагаар дамжуулан үүнийг бэхжүүлж, улмаар ардчиллын үйл явцыг дэмждэг. Ийм үндэслэлийн үүднээс "ардчилал", "иргэний нийгэм"-ийн зорилго, хөгжлийг дэмжихэд ИНБ-уудын гүйцэтгэх үүргийг тодорхойлдог. Алексис де Токвилл, Сэмюэл Хантингтон, Роберт Путнам болон бусад судлаачдын модернизаци, улс төрийн хөгжлийн судалгаа ч үүнд чиглэсэн байдаг. Либерал ардчилсан онолоор хариуцлагатай төрийг чөлөөт, шударга сонгууль явуулахын зэрэгцээ иргэний нийгэм нь иргэний болон улс төрийн эрх, эвлэлдэн нэгдэх бие даасан байдлыг бий болгосноор бүрдүүлэн төлөвшүүлэх ёстой. Тиймээс төрийн эрх мэдлийг хэтрүүлэхээс хамгаалж, төрийн эрх мэдлийг хууль дээдлэх зарчимд тулгуурлан хууль ёсны болгоход хүчирхэг, олон талт иргэний нийгэм зайлшгүй шаардлагатай (Даймонд, 1994).

Иргэний нийгэм ардчиллын үйл явцын үе шатуудад өөр өөр үүрэг гүйцэтгэдэг гэж судлаач Даймонд үзжээ. *Ардчилсан шилжилтийн үед* иргэний нийгэм улс төрийн өөрчлөлтийн төлөөх шахалтыг дайчлах гол үүрэг гүйцэтгэдэг гэж үздэг. Оюутнууд, эмэгтэйчүүдийн бүлгүүд, тариаланчдын байгууллага, ТББ, үйлдвэрчний эвлэл, шашны бүлгүүд, мэргэжлийн байгууллагууд, хэвлэл мэдээлэл, судалгааны төвүүд, хүний эрхийн байгууллагууд зэрэг зохион байгуулалттай нийгмийн бүлгүүд нь ардчилсан өөрчлөлтийн чухал эх үүсвэр болдог бол иргэний нийгэм нь *ардчиллын бэхжилтийн үед* төрийн эрх мэдлийг урвуулан ашиглах явдлыг шалгах, дарангуйлагч засгийн газрууд эрх мэдлээ сэргээхээс урьдчилан сэргийлэх, иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх, төрийн үйл ажиллагаанд олон нийтийн хяналт тавихад гол үүрэг гүйцэтгэдэг гэж үздэг. Тиймээс ардчиллыг бэхжүүлж, хадгалахад эрч хүчтэй иргэний нийгэм чухал гэдгийг судлаачид тодотгодог.⁷

Ардчиллын бэхжилтэд иргэний нийгэм, иргэний нийгмийн байгууллагуудын үр нөлөө өндөр байхыг либераль үзэл санааны үүднээс чухалчлах боловч эсрэгээрээ иргэний нийгмийн төлөвшил, иргэний нийгмийн байгууллагын чадавх, иргэдийн оролцооны асуудал нь засаглалын болон эрх зүйн тогтолцоо, хүний хөгжлийн үзүүлэлтүүд, шударга ёсны үнэлэмжтэй хамааралтай байгааг латин америк болон пост социалист улс орнуудын ардчилсан шилжилтийн дараах нөхцөл байдалд судалгаа хийсэн судлаачид дурдаж байна.⁸ Иргэний нийгмийн байгууллагуудад ч хөгжиж байгаа эдийн засгийн хувьд дорой байгаа ардчилсан шилжсэн улс орнуудад донороос хамаарах хамаарал нэмэгдэж, төр засагт үйлчлэх шинжтэй байгааг мөн тэмдэглэж байна.⁹

Төрийн бус байгууллага, ардчиллын тухай ном зохиолд иргэний нийгэм, ардчилсан хөгжлийг бэхжүүлэхэд ИНБ-уудын гүйцэтгэх үүргийг дэмжсэн гурван гол үндэслэл байна.

1. Юуны өмнө, ИНБ-ууд бие даасан оролцогчид байдгаараа засаглалын институцийн олон ургалч байдлыг хангаж байдаг.
2. ИНБ-ууд ихэвчлэн санхүүгийн чадваргүй, эрх ашиг нь хамгаалагдах шаардлагатай бүлгүүдээс бүрддэг анхан шатны байгууллагуудтай хамтран ажилладаг ба үүнтэй холбоотойгоор иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх (нийгэм, газарзүйн хувьд) мөн гүнзгийрүүлэх (хувь хүний болон зохион байгуулалтын чадавхын хувьд) боломжтой (Silliman and Noble, 1998: 306). Судлаач Фишер энэ төрлийн "доороос дээш чиглэсэн

⁶ Jonas J. Schoenefeld Interest Groups, NGOs or Civil Society Organisations? The Framing of Non-State Actors in the EU

⁷ Claire Mercer NGOs, civil society and democratization: a critical review of the literature

⁸ Vladimíra Dvořáková Civil Society in Latin America and Eastern Europe: Reinvention or Imposition? 2008

⁹ Мөн тэнд

ардчилал" нь олон тохиолдолд маш амжилттай байсан тул эцэст нь "дээрээс доош чиглэсэн улс төрийн өөрчлөлт"-д хүргэж болзошгүй гэж үздэг (1998: 126).

3. ИНБ-ууд төрийн эрх мэдлийн төвлөрсөн болон орон нутгийн хэмжээнд бие даасан байдлыг нь сорьж, өөрчлөлт хийхийг шахаж, ялгаатай бодлого боловсруулан санал болгох замаар шалгадаг гэжээ.

ИНБ-ууд засаглалын институцийн талбарыг олон талт болгож, иргэний нийгмийг өргөжүүлэн бэхжүүлж, улс төрийн хүрээнд илүү ардчилсан оролцогчдыг авчирдаг учраас ардчиллыг дэмждэг нь гарцаагүй. Гэвч иргэний нийгмийн байгууллагын салбар байж л ийм үр дүнд хүрнэ гэж үзэх нь хэтэрхий ерөнхий юм. Ийм байр суурь нь ихэвчлэн ИНБ-уудыг иргэний нийгэмтэй (мөн эсрэгээр) хооронд нь хольж хутгах явдалд хүргэдэг тул олон тооны ИНБ-уудыг иргэний нийгмийн гол хэмжүүр болгоход хүргэж байгаа нь өрөөсгөл юм. Ийм байр суурь нь ер бусын зүйл биш (Фукуяма, 2001) бөгөөд хэд хэдэн шалтгааны улмаас асуудалтай байдаг. Нэгдүгээрт, ИНБ-ууд хөгжиж буй орнуудад иргэний нийгмийн биелэл болж хувирах ёстой байсан шалтгаануудын нэг хэсэг нь ИНБ өөрчлөгдөж буй хөгжилтэй холбоотой гэдгийг хүлээн зөвшөөрөх байдалтай холбогдож байна. ИНБ-уудын мөн чанар нь ардчилсан шинж чанартай. Хоёрдугаарт, ИНБ-уудыг иргэний нийгэмтэй холих нь ойлголтын хувьд тодорхойгүй байдал үүсгэж байдаг ба ИНБ-ын ангилалд хамаарах байгууллагуудын хүрээ нь зохиогч, байгууллага, орон нутгийн хувьд ялгаатай байдаг тул "иргэний нийгэм" гэдэг нь өөрөө ойлголтын хувьд тодорхойгүй байдаг. Гуравдугаарт, ИНБ болон ТББ-уудыг төрийн өмнө харуулын үүрэг гүйцэтгэх, эсвэл тодорхой бүлгийн эрх ашгийг төлөөлөх зэрэг иргэний нийгмийн тодорхой шинж чанаруудыг эзэмшдэг гэж үздэг.

Монгол Улсад Төрийн бус байгууллагын тухай хууль 1997 онд батлагдсанаас хойш иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх, төрийн үйл ажиллагаанд хяналт тавих, хүний эрхийг хангахад ИНБ, ТББ-ууд чухал үүрэг гүйцэтгэж ирсэн. Хууль батлагдсанаас хойш үйл ажиллагаа явуулах ТББ-уудын тоо өсөж, зохион байгуулалт, үйл ажиллагаа, салбар чиглэл, нийслэл, аймаг бүрд хүрч ажилладаг иргэний нийгэм төлөвшин хөгжиж байна.¹⁰ Монгол Улсын хэмжээнд 2020 оны байдлаар 24,276 бүртгэлтэй ТББ байгаагаас үйл ажиллагаа явуулж байгаа нь 10,806 байна¹¹. 2013 оноос бүртгэлтэй ТББ болон үйл ажиллагаа эрхлээгүй ТББ-ын тоо хурдтай нэмэгдэх болсон байна. Нийт бүртгэлтэй ААНБ-ын дунд эзэлж буй ТББ-ын хувь хэмжээ 1998 онд 5.7% байснаа 2020 онд 9.7% болж бараг 2 дахин нэмэгдсэн байна. Орон нутаг болон үндэсний хэмжээний бодлогын баримт бичиг, эрх зүйн актад оруулж батлуулсан нэмэлт өөрчлөлтийн тоо, үйл ажиллагааны чиглэлээр авч үзвэл байгаль орчны чиглэлээр 85¹² бодлогын баримт бичигт нэмэлт өөрчлөлт оруулсан нь хамгийн их байна.

“Монголын улс төрийн хөгжил 1990 оноос хойш: үйл явц, харилцаа, хандлага” сэдэвт судалгааны багаас хийсэн өндөр түвшний экспертүүдээс авсан судалгааны үр дүнд боловсруулалт хийж үзэхэд ардчиллын хөгжилд төрийн институцийн хөгжил 0.255* нэгжээр, улс төрийн институцийн хөгжил 0.175* нэгжээр, иргэдийн оролцоо 0.021* нэгжээр, иргэний нийгмийн хөгжил 0.149* нэгжээр, улс төрийн соёлын төлөвшил 0.166* нэгжээр тус тус нөлөөлсөн байна. Үүнээс үзвэл ардчиллын хөгжил нь төрийн институцийн хөгжлөөс хамгийн их буюу 0.255 нэгжээр, иргэдийн оролцооноос

¹⁰ Монголын иргэний нийгмийн консорциум. ИРГЭНИЙ ОРОН ЗАЙН ТӨЛӨВ БАЙДАЛ, ТҮҮНИЙГ ДЭМЖИХ ЭРХ ЗҮЙН ТААТАЙ ОРЧНЫ ХЭРЭГЦЭЭ ШААРДЛАГЫГ ТОДОРХОЙЛОХ СУДАЛГАА. УБ. 2021

¹¹ Үндэсний статистикийн хороо, Бизнес регистрийн сан, 2020

¹² Монголын иргэний нийгмийн консорциум. ИРГЭНИЙ ОРОН ЗАЙН ТӨЛӨВ БАЙДАЛ, ТҮҮНИЙГ ДЭМЖИХ ЭРХ ЗҮЙН ТААТАЙ ОРЧНЫ ХЭРЭГЦЭЭ ШААРДЛАГЫГ ТОДОРХОЙЛОХ СУДАЛГАА. УБ. 2021

хамгийн бага буюу 0.021 нэгжээр эерэг хамааралтай байна¹³. Ардчиллын хөгжилд иргэдийн оролцоо хамгийн бага хамааралтай гарсан нь анхаарал татаж байна. Экспертүүдээс Монголын ардчиллын хөгжилд саад болж буй хүчин зүйлсийг нэрлэнэ үү гэсэн нээлттэй асуулгад хамгийн их давтагдаж байгаа хариултуудыг авч үзвэл

1. Ардчиллын талаарх зөв үзэл төлөвшиж чадаагүй, үзэл санаа үнэт зүйлсийг цэгцтэй ойлголт мэдлэг бүрдээгүй
2. Эрх мэдлийн зөрчил, клиенталист улс төрчид, хуйвалдааны улс төр цэцэглэсэн
3. Өндөр түвшний авлига, албан тушаалын гэмт хэрэг болон шударга бус байдал даамжирсан
4. Улс төрийн намуудын төлөвшөөгүй байдал, намуудын хагарал
5. Эдийн засгийн сул дорой байдал, амьжиргааны түвшний доройтол
6. Хуучин нийгмийн тогтолцооны суурь, хандлага
7. Иргэдийн улс төрийн боловсрол муу зэрэг хариултуудыг хамгийн олон давтамжтайгаар нэрлэсэн байна.

Монгол улсад хөгжлийг илүү хүртээмжтэй, тогтвортой хангах институцийн орчныг бүрдүүлэхэд иргэний нийгмийн байгууллага хэрхэн оролцох вэ? Гэсэн асуултад экспертүүдээс ирсэн хариултыг эрэмбэлэн авч үзвэл:

1. Иргэний нийгмийн байгууллагууд иргэдийн эрх ашгийг хангахын тулд илүү чөлөөтэй, хариуцлагатай, идэвхтэй манлайлан оролцох;
2. Иргэний нийгмийн байгууллагуудын үүрэг оролцоог нэмэгдүүлэх эрх зүйн орчныг боловсронгуй болгох, бүрдүүлэх;
3. Нийгмийг олон талт судалгаа мэдээллээр хангах, соён гэгээрүүлэх;
4. Иргэний улс төрийн боловсролыг бэхжүүлэх, иргэний боловсрол олгох тогтолцоог сайжруулах, багш нарыг чадваржуулах;
5. Нийгмийн түншлэлийг хөгжүүлэх гэсэн хариултууд хамгийн олон давтагдсан байна.

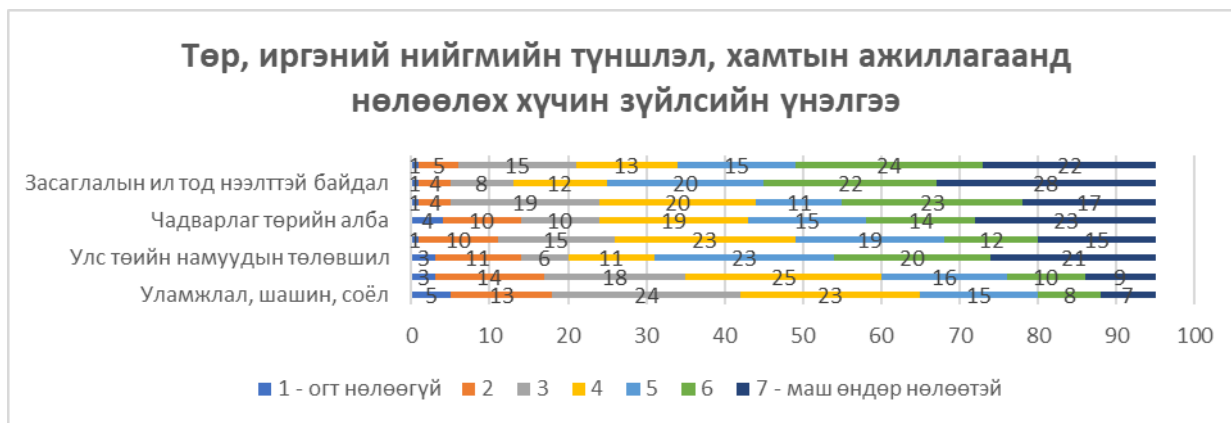
Иргэний нийгмийн байгууллагуудын хөгжилд боловсролын төлөөх төрийн бус байгууллагууд 0.176* нэгжээр, эмэгтэйчүүдийн эрхийг хамгаалах байгууллагууд 0.187* нэгжээр, хүүхдийн эрхийг хамгаалах байгууллагууд 0.175* нэгжээр, хөгжлийн бэрхшээлтэй иргэдийн эрхийг хамгаалах байгууллагууд 0.182* нэгжээр, Малчдын эрх ашгийг хамгаалах байгууллагууд 0.174* нэгжээр, нийгмийн бусад хөдөлгөөнүүд 0.156* нэгжээр, цахим хөдөлгөөн, социал санаачилга арга хэмжээнүүд 0.202* нэгжээр, шашны байгууллага, холбоод 0.177* нэгжээр тус тус нөлөөлсөн байна. Үүнээс үзвэл цахимаар явагддаг социал хөдөлгөөн, санаачилга, арга хэмжээнүүд хамгийн их буюу 0.202 нэгжээр, нийгмийн бусад хөдөлгөөнүүд хамгийн бага буюу 0.156 нэгжээр эерэг хамааралтай байна.¹⁴

Экспертүүд төр, иргэний нийгмийн түншлэл, хамтын ажиллагаанд эрх зүйн орчин, засаглалын ил тод байдал хамгийн чухал нөлөөтэй гэж үзжээ.

График 1.

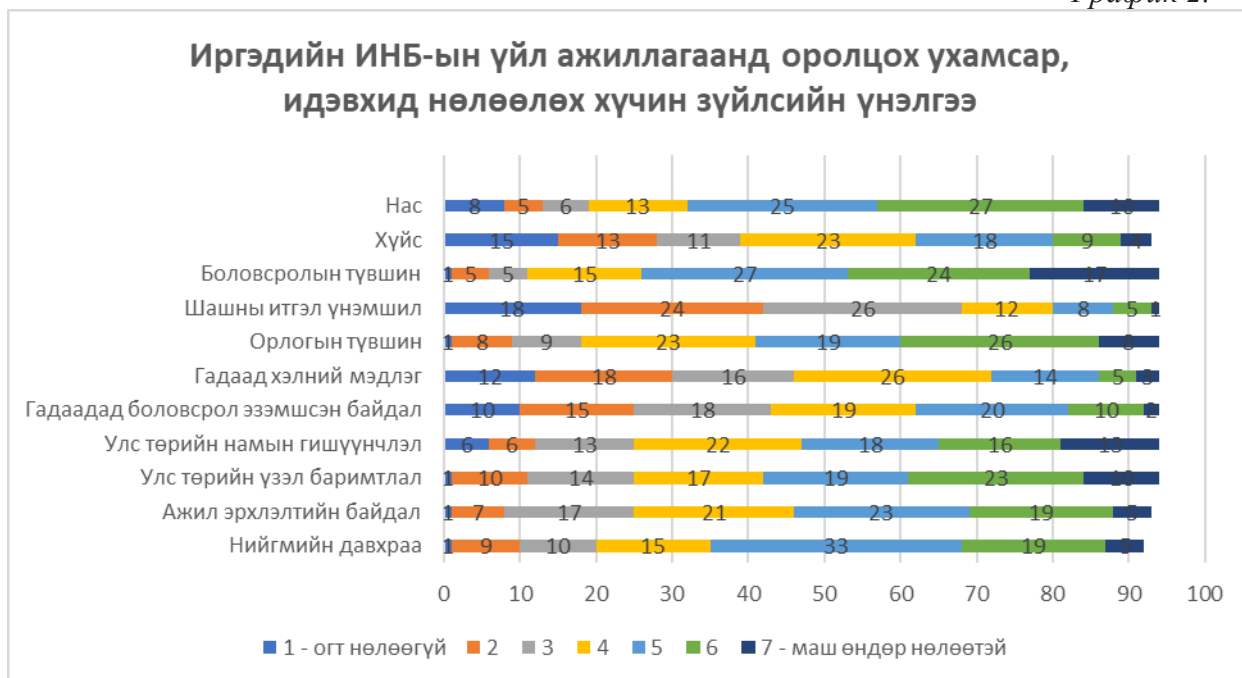
¹³ Монголын улс төрийн хөгжил 1990 оноос хойш: үйл явц, харилцаа, хандлага сэдэвт төслийн хүрээнд хийсэн экспертын судалгаа. МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхим, Ардчилал судлалын төв. 2022

¹⁴ Монголын улс төрийн хөгжил 1990 оноос хойш: үйл явц, харилцаа, хандлага сэдэвт төслийн хүрээнд хийсэн экспертын судалгаа. МУИС-ийн Улс төр судлалын тэнхим, Ардчилал судлалын төв. 2022

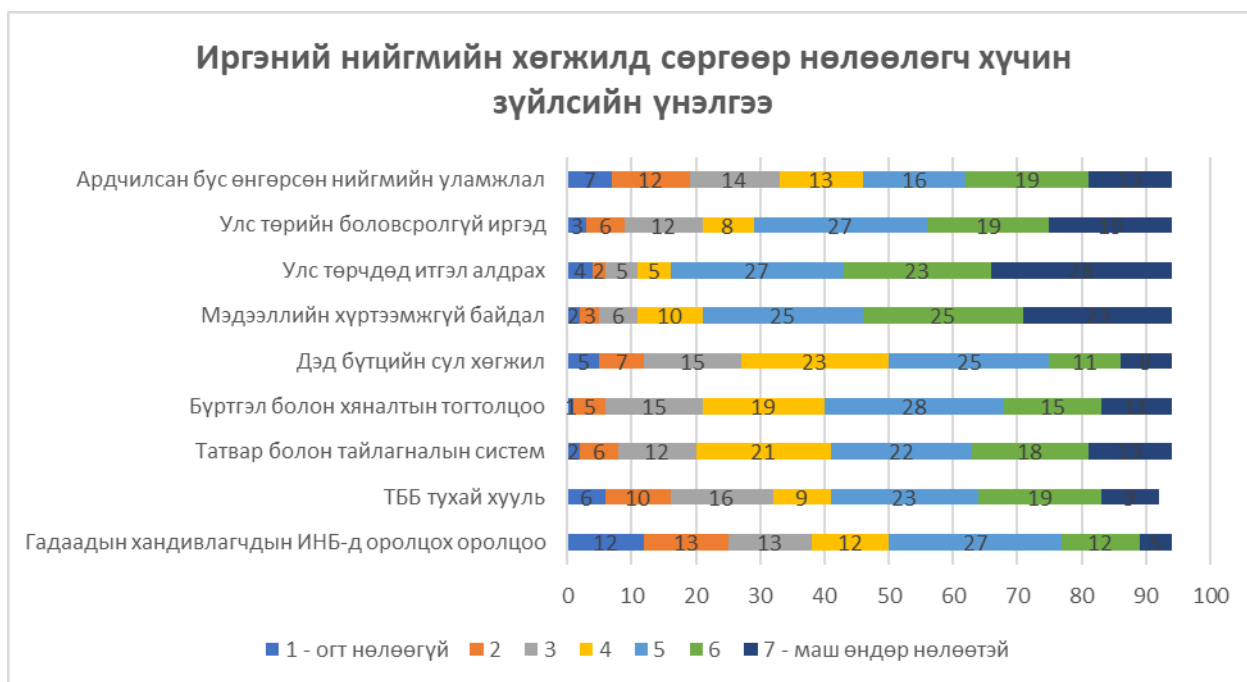
Иргэд улс төрийн үйл явцад иргэний нийгмийн байгууллагаар дамжуулан ухамсартай, идэвхтэйгээр оролцоход нийгмийн давхраа, боловсролын түвшин, насны бүлэг илүү нөлөөтэй гэж үзсэн байна.

График 2.

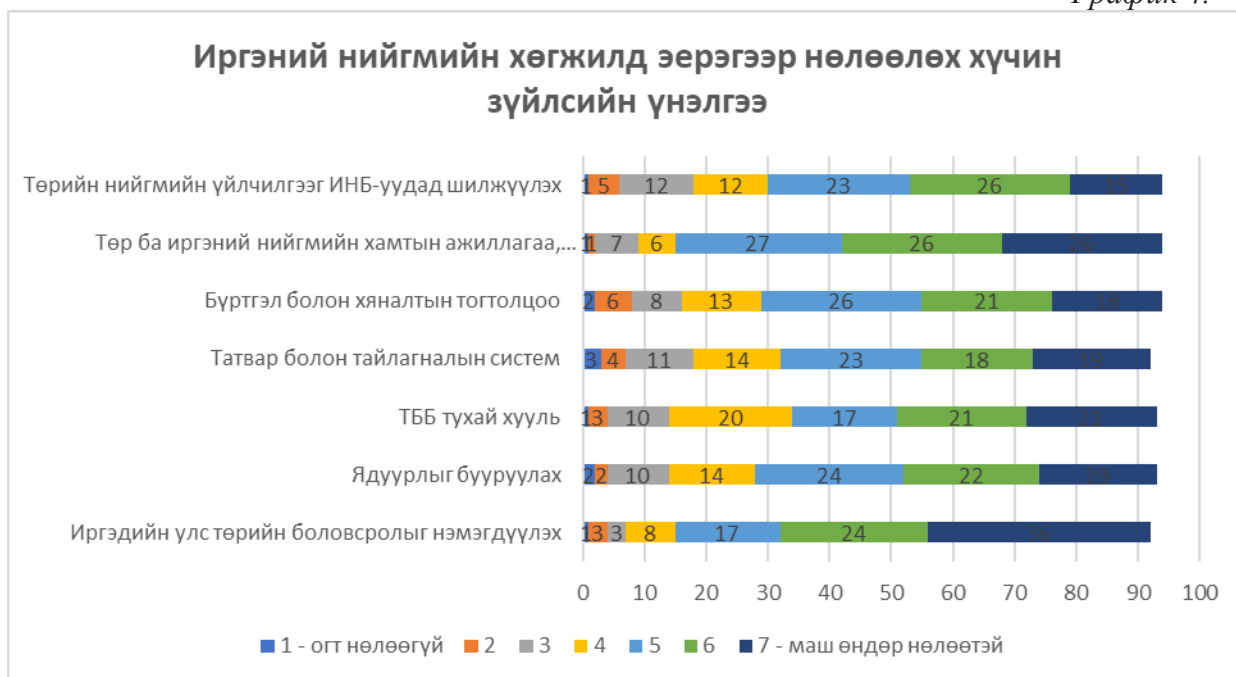
Иргэний нийгмийн хөгжилд сөргөөр нөлөөлж буй хүчин зүйлсэд улс төрчдөд итгэл алдрах, мэдээллийн хүртээмжгүй байдал, иргэдийн улс төрийн боловсрол дутмаг байдал зэргийг нэрлэжээ.

График 3.

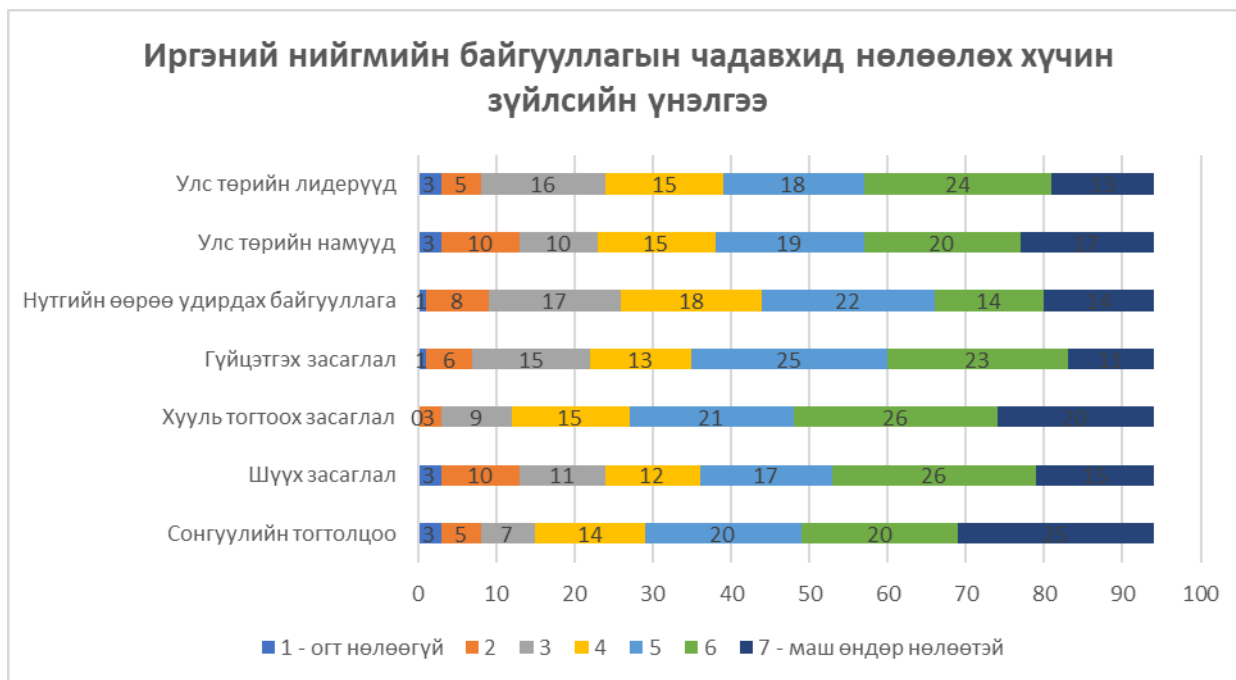
Харин иргэний нийгмийн хөгжилд эергээр нөлөөлөх хүчин зүйлсээр иргэдийн улс төрийн боловсролыг нэмэгдүүлэх, төр болон иргэний нийгмийн байгууллагуудын хамтын ажиллагаа, зөвшилцлийг хамгийн өндөр хувьтайгаар нэрлэжээ.

График 4.

Иргэний нийгмийн байгууллага чадавхжихад хууль тогтоох засаглал, сонгуулийн тогтолцоо, улс төрийн намууд чухал гэж хариулжээ.

График 5.

1990 оноос хойш иргэдийн оролцоо нэмэгдэж эхэлсэн ба өдгөө ч хөгжлийнхөө тодорхой шатыг туулж байна. ТББ тухай хууль батлагдсаны дараачаас иргэний нийгмийн байгууллагууд олноор байгуулагдаж эхэлсэн боловч өнөөдрийн байдлаар тогтвортой үйл ажиллагаа явуулдаг нь ховор байна. Мөн түүнчлэн иргэний нийгмийн хөгжлийг гажуудуулж буй явцуу эрх ашгийн төлөө ажилладаг байгууллагууд ихэссэнтэй холбоотой энэ салбарын хөгжил удааширч байгааг онцлох хэрэгтэй. Ялангуяа сүүлийн үед нэг удаагийн шинжтэй төртэй хамтардаг ТББ-ууд байгуулагдсаар байгаа зэргээс харж болох юм. Өнгөрсөн гучин жилийн хугацаанд ИНБ зөв голдирлоор урагшлахад хууль эрх зүйн орчин дутмаг байсан нь мөн энэ салбарын хөгжилд сөргөөр нөлөөлжээ. Хэдийгээр энэ хугацаанд шийдэж чадахгүй асуудлууд байсан ч аль ч түвшинд зөвшилцөлд хүрч чадалгүй өнөөдрийг хүрчээ. Тиймээс төр болон иргэний нийгмийн хооронд тохиролцоонд хүрэх нэн тэргүүний шаардлага байна.

Холбоо сангийн тухай хууль батлагдсанаараа иргэний нийгмийн орон зайг хумих оролдлогыг төрөөс хийж байна гэж иргэний нийгмийн байгууллагууд үзэж байна. Үүнд чухал онцолж буй санаа нь төр иргэний нийгмийг үйл явцад үнэлэлт өгч зөвхөн тайлан илгээсэн үгүйгээр иргэний нийгмийн байгууллагыг дүгнэж болохгүй гэсэн санаа юм. Иргэний нийгмийг иргэд үнэлэх тал нь иргэд гэдгийг төр санах хэрэгтэй. Мөн гишүүнчлэлтэй бол холбоо, үгүй бол сан бол гэсэн сонголтыг өгч болохгүй гэдэг санал гаргаж байгаа юм.

Иргэний нийгэм, ИНБ чадваржуулахын тулд зайлшгүй шалгуур үзүүлэлтүүдийг хуульд оруулж өгөх хэрэгтэй. Үндэсний аюулгүй байдал хөндсөн, хүний эрхийн эсрэг тохиолдолд бүртгэхээс татгалзах, түдгэлзүүлэх (сургууль, эмнэлэг, хэвлэл мэдээллийн байгууллагууд ТББ гэсэн статустай байдаг) гэх мэт зохицуулалт хийх. Өөрөөр хэлбэл энх тайвны арга замаар хүчирхийллийн бус аргаар толеранс хийж болохгүй хэмжээ хязгаараа хууль тогтоох хэрэгтэй. Мөн зорилго чиглэлийн дагуу нийгмийн сайн сайхны төлөө үйл ажиллагаа явуулж буй байгууллага болон конго байгууллагуудын өөр хооронд нь ялгаж салгах чухал байна. Учир нь хэсэг бүлгийн явцуу эрх ашгийн төлөө байгууллагуудаас болж үндсэн үүргээ гүйцэтгэж байгаа байгууллагуудын нэр хүнд унаж байна.

Иргэний нийгмийн байгууллагууд тогтвортой үйл ажиллагаа явуулахад нийтлэг тулгамддаг асуудал нь татвар нийгмийн даатгалын шимтгэл байдаг. Учир нь ИНБ өөрөө өөрсдийгөө санхүүжүүлдэг, төрөөс ямар нэгэн санхүүгийн дэмжлэг байдаггүйтэй холбоотой. Гэхдээ төрөөс мөнгө санхүүгийн дэмжлэг авч байна гээд төрийн үйл ажиллагааг хаацална гэсэн үг биш. Аливаа байгууллага үйл ажиллагаагаа явуулахад хүн хүч хэрэгтэй болдог тэр болгонд цалин өгч ажиллуулахад хүндрэлтэй байдаг байна. Тухайлбал нэг хүнд сарын 800,000 төгрөгийн цалин олгож ажиллуулахад байгууллагын зүгээс 30%-ийг татвар болон бусад татварыг төлдөг гэх мэт асуудлууд байдаг байна.

Иргэний нийгмийн зүгээс төрөөс нийтлэг хүсэж буй шаардлага бол бодлого, оролцоог хангах, санхүүгийн дэмжлэг гэсэн зүйлсийг дурдаж болно.

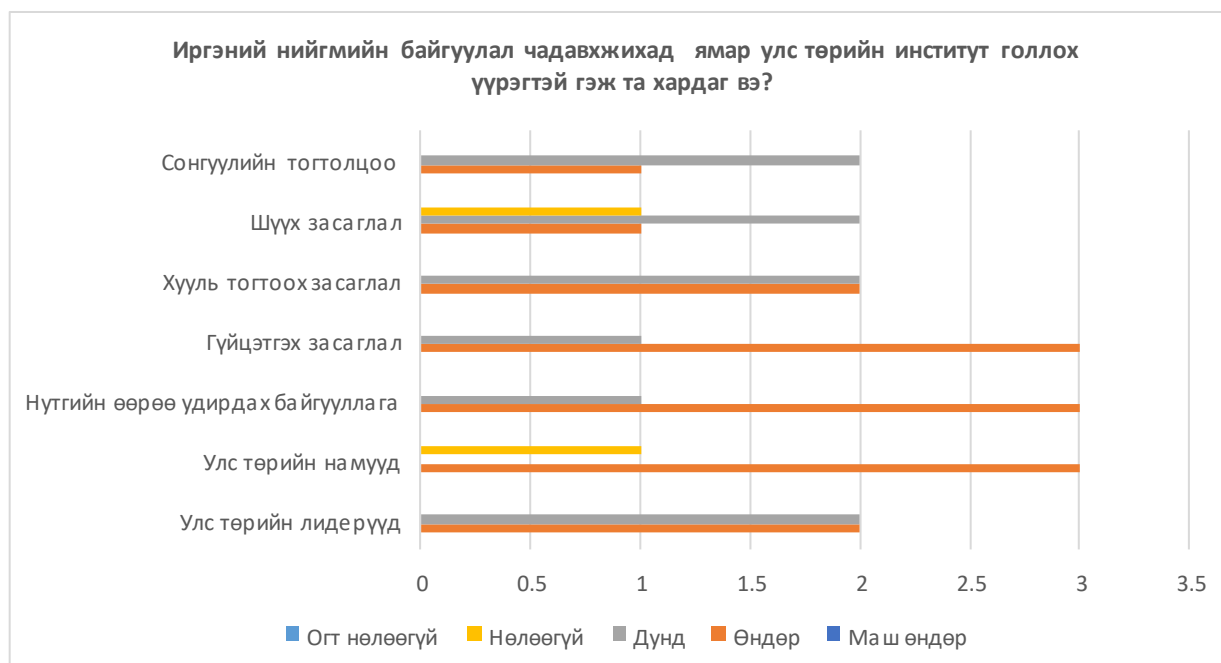
Иргэдийн улс төрийн боловсролыг дээшлүүлснээр иргэний нийгэм, иргэдийн оролцоо дээшилнэ. Мөн ИНБ нь хийх ёстой үүргээ гүйцэтгээд улс төрөөс хараат бусаар тухайн бодолго шийдвэрт нь зөвлөмж зөвлөгөө, шахалт өгдөг, шаардлага хүргүүлдэг үндсэн утгаараа байж байвал иргэдийн оролцоог бүрэн хангана. Аж амьдрал нас хүйс амьдарч байгаа газраасаа шалтгаалаад тэр болгон нийгмийн амьдралд оролцож чадахгүй нийгмийн хэсэг байдаг. Тэр орон зайг хангаж чадаж байгаа ИНБ хамгийн чухал гэж үзэж болно.

Иргэдийн улс төрийн үйл ажиллагаа, ИНБ-ийн үйл явцад ухамсартай, идэвхтэй оролцох оролцоонд өнгөрсөн гучин жилд гарсан өөрчлөлтийг та хэрхэн дүгнэх вэ? Гэсэн асуулгад улс төрийн намын гишүүнчлэл, улс төрийн үзэл баримтлал нөлөөгүй гэж үзсэн бол нас хамгийн их нөлөөтэй байна. Мөн орлого болон боловсролын түвшин дунд хэмжээнд нөлөөлдөг гэдэгт экспертүүд санал нэг байна.

Иргэний нийгмийн хөгжилд цаашид ахиц дэвшил авчрахад эергээр нөлөөлж болно гэж үзэж буй хүчин зүйлсийг та хэрхэн харж байна вэ? Гэсэн асуулгад иргэдийн улс төрийн мэдлэгийг нэмэгдүүлэх, төр ба ИНБ хамтын ажиллагааг бодлого боловсруулах үйл явцад нэгтгэх зөвшилцлийг эрчимжүүлэх өндөр ач холбогдолтой байна. Мөн иргэдийн улс төрийн боловсролыг нэмэгдүүлэх нь иргэний нийгмийн байгууллагын хөгжилд эерэг нөлөөлнө гэдэг дээр экспертүүд санал нэгдэж байна.

Иргэний нийгмийн байгуулал чадавхжихад ямар улс төрийн институт голлох үүрэгтэй гэж та хардаг вэ? Гэсэн асуулгад улс төрийн нам, нутгийн өөрөө удирдах байгууллага, гүйцэтгэх, хууль тогтоох байгууллага өндөр хэмжээнд нөлөөлдөг гэж экспертүүд үзэж байна.

График 6.

Дүгнэлт:

Ардчилалд шилжээд даруй гучин жил болж байгаа хэдий ч ардчилсан засаглалыг бэхжүүлэх, ил тод байдал, хариуцлагын тогтолцоог сайжруулахад иргэдийн болон иргэний нийгмийн оролцоо чухал шаардлагатай хэвээр байна. Иргэний нийгэм ардчиллын хөгжлийн үе шатуудад өөр өөр үүрэг гүйцэтгэдэг бөгөөд иргэний нийгэм нь **ардчиллын бэхжилтийн үед** төрийн эрх мэдлийг урвуулан ашиглах явдлыг шалгах, засгийн газруудыг эрх мэдлээ хэтрүүлэн дарангуйлал бий болгохоос урьдчилан сэргийлэх, иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх, төрийн үйл ажиллагаанд олон нийтийн хяналт тавихад гол үүрэг гүйцэтгэдэг бол өнөөдөр манай улсад энэхүү үүргээ иргэний нийгэм, ИНБ гүйцэтгэж чадахгүй байгаа нь судалгааны үр дүнгээс харагдаж байна.

Манай улсын хувьд иргэний нийгмийн хөгжил, ардчиллын бэхжилд чухал хувь нэмэр оруулах учиртай иргэний нийгмийн байгууллагууд нь иргэдийн оролцоог нэмэгдүүлэх, иргэдийн улс төрийн боловсролыг сайжруулахад манлайлан оролцож чадахгүй байна. Үүнд иргэний нийгмийн байгуулал өөрөө чадавхжаагүй байдал болон иргэний нийгмийг хөгжүүлэх эрх зүйн болон бусад орчин нөхцөлийг бүрдүүлэх үүрэгтэй ардчилсан засаглалын институциуд, улс төрийн нам, нутгийн өөрөө удирдах байгууллага, гүйцэтгэх, хууль тогтоох, байгууллагууд хангалттай ажиллахгүй байна. Энэ нь монголын улс төрд эрх мэдлийн төлөөх зөрчил хурцадсан, клиенталист бүтэц бий болсон, өндөр түвшний авлига, албан тушаалын гэмт хэрэг, шударга бус байдал даамжирсан явдал сөргөөр нөлөөлж байна.

Key words: Public-Civil Collaboration, State Control, Promotion Of Democracy, Civil Society

Abstract: This article summarizes some of the findings from a study on the influence of civil society organizations on the growth of democracy that was conducted as part of the study "Mongolia's Political Development Since 1990: Processes, Relationships, and Attitudes". The formation and growth of civil society organizations in Mongolia, their involvement in the consolidation of representative democracy there, the effects of these organizations on the transition to and consolidation of democracy, and their contribution to the further development of democracy are all important topics that need to be covered in this article. On the basis of the research of high level specialists, it was also aimed to identify the elements positively and negatively affecting the growth of civil society.

Ашигласан эх сурвалж:

1. Монголын иргэний нийгмийн өнөөгийн байдал - 2004/2005. Иргэний нийгмийн индексийг боловсруулахуй. УБ., 2006.
2. Монголын иргэний нийгмийн консорциум. ИРГЭНИЙ ОРОН ЗАЙН ТӨЛӨВ БАЙДАЛ, ТҮҮНИЙГ ДЭМЖИХ ЭРХ ЗҮЙН ТААТАЙ ОРЧНЫ ХЭРЭГЦЭЭ ШААРДЛАГЫГ ТОДОРХОЙЛОХ СУДАЛГАА. УБ. 2021
3. Монголын улс төрийн хөгжил 1990 оноос хойш: үйл явц, харилцаа, хандлага сэдэвт төслийн хүрээнд хийсэн екпертын судалгаа.
4. Ардчилсан засаглалын төлөв байдалд гарсан өөрчлөлт 2007-2008. УБ.,2008
5. Монгол дахь ардчилал, иргэний нийгмийн өнөөгийн байдлын нийгэм, улс төрийн судалгаа. Судалгааны тайлан., УБ, 2020
6. Мягмарсүрэн Д, Иргэний нийгмийн хөгжлийн асуудал. Монгол дахь ардчиллын хөгжил, бэхжилт, асуудал сорилт (1990-2019) 157-207
7. Чулуунбаатар.Г, Ардчилсан засаглалын төлөв байдал, сорилт, хандлага., УБ, 2008

8. Vladimir Dvorkov, (2008) Civil Society in Latin America and Eastern Europe: Reinvention or Imposition?
9. Jan Kubik.(2003). How to Study Civil Society: The State of the Art and What to Do Next. Oxford
10. Jonas J. Schoenefeld.(2003).Interest Groups, NGOs or Civil Society Organisations? The Framing of Non-State Actors in the EU
11. Claire Mercer.(2013). NGOs, civil society and democratization: a critical review of the literature